

บทที่ 3

การละเล่นพื้นบ้านโล้ดอันเร

โล้ดอันเร หมายถึง การกระโดดหรือเดินเข้าสาก เป็นการละเล่นตามประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในจังหวัดสุรินทร์ ที่ใช้กิริยาการกระโดดหรือเดินเข้าสากตามจังหวะกระทบสากมีแบบแผนอิสระเฉพาะบุคคลหรือเฉพาะกลุ่มคนไม่เน้นความสวยงามของศิลปะการรำรำ แต่เน้นความสนุกสนานปฏิภาณไหวพริบเป็นหลักสำคัญ

ประวัติความเป็นมาของโล้ดอันเร

โล้ดอันเรหรือการเดินสากหรือกระโดดเข้าสาก เป็นการละเล่นพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในแถบอีสานใต้อย่างแพร่หลายโดยเฉพาะบริเวณที่เรียกว่าเขมรสูง (เพราะไม่ปรากฏมีการละเล่นดังกล่าวในเขมรต่ำหรือประเทศกัมพูชา) และยังมีปรากฏการละเล่นให้เห็นโดยเฉพาะในเขตตัวเมืองและเขตใกล้เคียงรอบนอก การละเล่นดังกล่าวถือได้ว่าเป็นการละเล่นตามประเพณีที่ถือปฏิบัติมาแต่โบราณ คือจะเล่นเฉพาะในเดือนแควจัต (เดือน 5) หรือเทศกาลตรุษสงกรานต์เท่านั้น รูปแบบของการละเล่นมีรูปแบบของการแสดงออกที่อิสระทั้งลีลาท่ารำ จังหวะเข้าสาก การกระทบสาก ผู้แสดง การแต่งกาย และแม้กระทั่งเครื่องดนตรีประกอบการแสดงก็ไม่ได้มีการกำหนดเฉพาะเจาะจงว่าจะใช้ดนตรีประเภทใดประกอบการบรรเลงเป็นต้น

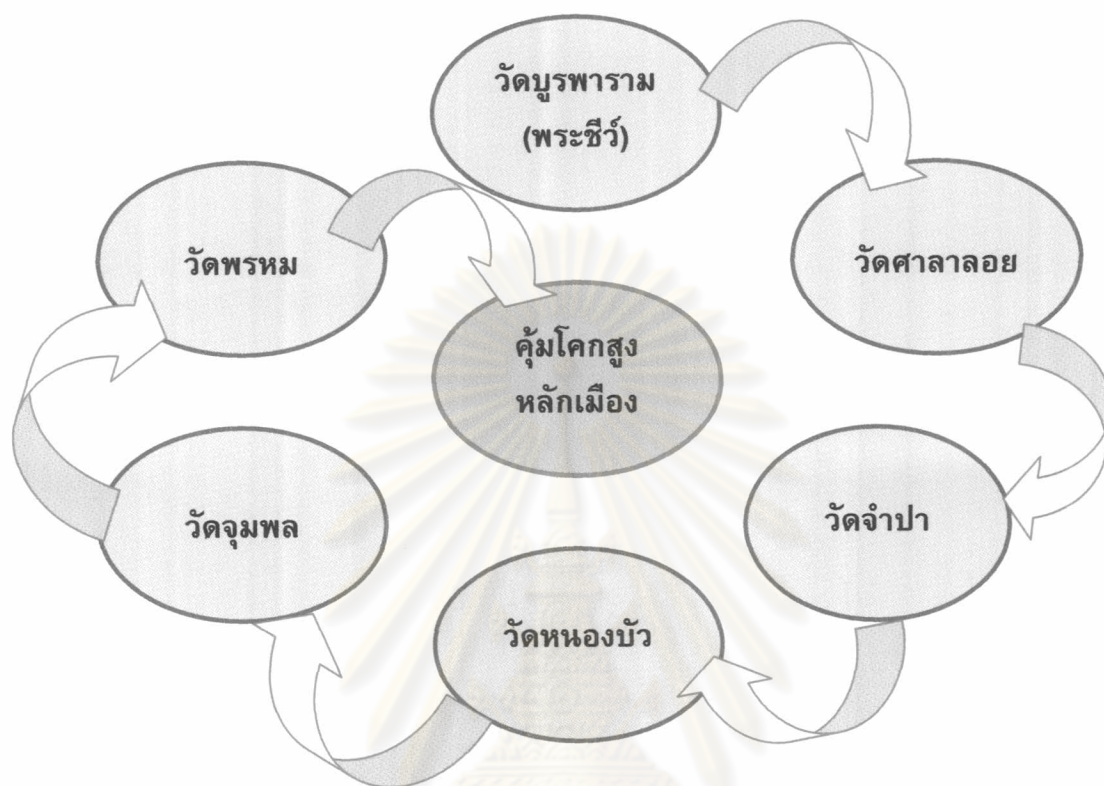
ความเป็นมาของโล้ดอันเรไม่มีหลักฐานหรือเอกสารชี้ชัดว่าเกิดขึ้นเมื่อใด ใครเป็นผู้ให้กำเนิด แต่จากการสอบถามผู้สูงอายุที่เคยเล่นโล้ดอันเรหลาย ๆ ท่าน ซึ่งส่วนมากอยู่ในเขตอำเภอเมืองและเขตเทศบาลเมืองสุรินทร์ต่างกล่าวตรงกันว่า “พอเกิดมาจำความได้ก็เห็นเขาเล่นโล้ดอันเรกันแล้ว” (นางเยื่อน รัชชคีต , สัมภาษณ์ : 12 สิงหาคม 2543) แต่จากการศึกษาถึงบริบททางสังคม พัฒนาการด้านวัฒนธรรม หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีโดยเฉพาะลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบตัวเมืองถึง 2 ชั้น แม้จะไม่สามารถสรุปแน่ชัดว่ากลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานในตัวเมืองนั้นเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใดแต่ก็น่าจะมีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นพอสมควร เพราะการสร้างคูเมืองล้อมรอบตัวเมืองเป็นการสร้างแหล่งเก็บน้ำให้พอเพียงต่อการบริโภค และการเพาะปลูกทั้งยังเป็นการป้องกันภัยอันตรายจากสัตว์ป่า เช่น เสือ หมาป่า เป็นอาทิ ลักษณะทางสังคมจึงน่าจะมีการพัฒนาเป็นสังคมเกษตรกรรม ปลูกข้าว ปลูกผัก หรือพืชไร่ที่สำคัญในการดำรงชีพ ดังนั้นการเล่นโล้ดอันเรพอจะอนุมานได้ว่ามีมาพร้อมกับการเข้ามาอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร (กลุ่มใหม่) ที่เข้ามาผสมผสานกับกลุ่มชนดั้งเดิมที่มีอยู่แล้ว จึงได้ร่วมกันกำหนดรูปแบบของการละเล่นเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองความอุดมสมบูรณ์และความสนุกสนานเพื่อคลายเครียดของกลุ่มชนในสังคมที่ต้องปฏิบัติภารกิจเกี่ยวกับการเกษตรตลอดทั้งปี จึงกำหนดให้ปีหนึ่งมีการละเล่นเพียงครั้งเดียว

การเล่นโล้ดอันจะเล่นหลังเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยว เมื่อถึงเดือนห้า (แควจัต) ซึ่งถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ ชาวบ้านจะมีวันหยุดที่เรียกว่า “ไยตอม” มี 2 ช่วง คือ ไยตอมตุ้จ (วันหยุดเล็ก) ตรงกับวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ถึง วันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 5 รวม 3 วัน และไยตอมทม (วันหยุดใหญ่) ระหว่างแรม 1 ค่ำ ถึง 7 ค่ำ เดือน 5 เป็นเวลา 7 วัน ในวันหยุดทั้ง 2 ช่วงดังกล่าว ชาวบ้านจะไม่ทำงานหนักใด ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการประกอบอาชีพหรืองานอื่น ๆ ที่เป็นงานหนัก ๆ เช่น ปลูกเรือน เลื่อยไม้ เป็นอาทิแต่ไม่ห้ามการทำครัว ทอผ้า เลี้ยงสัตว์ หรือกิจวัตรประจำวันอื่น ๆ แต่อย่างใด

ในอดีตโล้ดอันจะเล่นกันทุกคุ้มทุกชุมชน ก่อนถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 5 ผู้อาวุโสในชุมชนจะจัดขบวนเรือมตรัจ (รำตรุษ) เดินขบวนร้องพ็อนรำไปตามบ้านเรือนทุกบ้าน เพื่อบอกให้รู้ว่าจะถึงเดือนแควจัตแล้วขอให้ทุกคนหยุดการทำงานหนักทุกอย่างแล้วมารวมกันเล่นให้สนุกสนานตามประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบมาโดยเคร่งครัด โดยเฉพาะในวันหยุดใหญ่ (ตอมทม) จะมีการเล่นโล้ดอันเรในตอนกลางคืน ทุกคนในชุมชนจะรวมตัวกันมาเล่นเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดที่เหน็ดเหนื่อยตลอดมาทั้งปี โดยมีสากดำข้าว 1 คู่ ไม้หมอนรองสาก 1 คู่ เครื่องดนตรีที่เรียกว่า ตรัว (ซอ) และ สกิวล (กลองกันตรึม) เพียงเท่านี้ก็สามารรถเล่นโล้ดอันเรได้อย่างสนุกสนานกันแล้ว

การเล่นโล้ดอันเรในอดีตจากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุและผู้ที่เคยเข้าร่วมเล่นโล้ดอันเรทั้งหมด กล่าวในทำนองเดียวกันว่า การเล่นโล้ดอันเรในแต่ละคุ้มมิใช่จะเล่นตลอดระยะเวลาหยุดใหญ่ (ตอมทม) แต่จะหมุนเวียนเปลี่ยนไปร่วมเล่นโล้ดอันเรตามคุ้มต่าง ๆ จนครบ หมายความว่าทุกคนมีสิทธิ์ที่จะเข้าไปร่วมเล่นในคุ้มใดก็ได้ภายในเวลาที่กำหนด ซึ่งในแต่ละคุ้มจะจัดการเล่นไม่ตรงกันขึ้นอยู่กับว่าวัดจะกำหนดวันสงฆ์น้ำพระขึ้นเมื่อไร มักจะเริ่มต้นที่วัดบูรพารามเป็นผู้กำหนดพิธีสงฆ์น้ำพระก่อน (มีหลวงพ่อบุระชีว์พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวเมืองเคารพนับถือเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองเก่าแก่ของจังหวัดสุรินทร์) โดยจัดให้มีการเล่นโล้ดอันเรขึ้นในคืนวันแรม 1 ค่ำ เดือน 5 แล้วหมุนเวียน ไปตามวัดต่าง ๆ จนครบจำนวนวัดที่อยู่ในเขตใกล้เคียง คือ วัดศาลาลอย วัดจำปา วัดประทุมเมฆ วัดจุมพลสุททาวาส วัดพรหม วัดกลาง วัดหนองบัว และมักจบลงที่ชุมชนโคกสูงอันเป็นที่ตั้งศาลหลักเมืองเป็นลำดับสุดท้าย (นางเยื่อน รัชชัคิต และนางเกา เสาทอง , สัมภาษณ์ : 2543)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 8 การหมุนเวียนการเล่นโล้ดอันเรตามศาสนสถานต่าง ๆ ช่วงตอมทม

หากเป็นไปตามคำบอกกล่าวของชาวบ้านก็แสดงว่าการเล่นโล้ดอันเรเป็นการเล่นฉลองในงานพิธีสงฆ์พระในแต่ละคุ้มที่วัดเป็นผู้กำหนดในการจัดขึ้นเป็นมหรสพที่จัดเฉพาะในงานก็ว่าได้ เนื่องจากชุมชนในอดีตมีประชากรในแต่ละคุ้มน้อยกว่าปัจจุบัน ทุกคนที่อยู่ในบริเวณคูเมืองจะรู้จักมักคุ้นกันดี การที่ได้ออกไปร่วมสังสรรค์ในการสงฆ์พระ นับเป็นการได้ไปทำบุญร่วมกันทั้งยังได้ความสนุกสนานเพลิดเพลินในการสาธิตน้ำ สร้างสัมพันธ์ภาพในชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น อีกประการหนึ่งนอกจากจะได้ทำบุญกุศลแล้ว บรรดาหนุ่ม-สาวที่ยังไม่ได้แต่งงานก็ได้สร้างความคุ้นเคยรู้จักกันและอาจสานสัมพันธ์กันต่อไปจนถึงขั้น หมั้นหมาย สู่ขอเป็นคู่ครองกันที่สุดในที่สุด ซึ่งก็มีหลายคู่ที่พบกันในการเล่นโล้ดอันเรนี้ (สุรียา ดีสม , สัมภาษณ์ : มีนาคม 2545) โล้ดอันเรจึงเป็นการเล่นที่เป็น สื่อกลางระหว่างหนุ่มสาวซึ่งอยู่ต่างคุ้มหรือคุ้มเดียวกันได้มีโอกาสทำความคุ้นเคยเรียนรู้อุปนิสัยซึ่งกันและกัน สาว ๆ ในอดีตหลาย ๆ คนจึงต้อง หัดเล่นโล้ดอันเร ตั้งแต่ยังเป็นสาวรุ่นโดยเรียนรู้และเข้าร่วมเล่นกับสาวรุ่นพี่ในวงโล้ดอันเร เพราะการได้เข้าหากที่กระทบกันในจังหวะที่หนักหน่วงเป็นความท้าทายแสดงถึงปฏิภาณไหวพริบของตัวเอง อีกทางหนึ่งด้วย

จากการสันนิษฐานถึงที่มาของการเล่นโล้ดอันเร อาจเกิดมาจากภารกิจประจำวันในตอนหัวค่ำ ที่ทุกคนวิ่งเรือจะดำข้าวสำหรับใช้บริโภค เนื่องจากในอดีตไม่มีโรงสีข้าวเช่นปัจจุบัน การดำข้าวเพื่อการบริโภคจะดำวันต่อวันอาจใช้คน 1-2 คน ส่วนมากจะเป็นบุตรสาวของเจ้าของบ้านในการดำข้าว เสียงสากกระทบกับครกในจังหวัดข้าวตั้งขึ้นในบ้านโตหนุ่ม ๆ ก็จะพากันมาถามไถ่ในลักษณะเกี่ยวพาราสิ เป็นการพบปะของหนุ่มสาวในอดีตที่จะทำความคุ้นเคย เรียนรู้สนิทสนมกันอันเป็นบ่อเกิดแห่งความเสนาหาในลำดับต่อมา จนถึงขั้นแต่งงานอยู่กินกันเป็นครอบครัวต่อไป

การดำข้าวสำหรับไว้บริโภคเป็นหน้าที่ของผู้หญิงในแต่ละครัวเรือน บ้านโตมีบุตรสาวก็จะให้บุตรสาวเป็นผู้ดำข้าว หากบ้านใดลูกยังเล็กอยู่ก็จะเป็นหน้าที่ของแม่บ้านที่จะเตรียมข้าวสารไว้หุงสำหรับบริโภคในมือเช้า ขณะที่ดำข้าวก็จะรวมกลุ่มกันในละแวกบ้านใกล้เรือนเคียง กล่าวคือ สาว ๆ ที่อยู่ใกล้กันจะมารวมตัวกันดำข้าวเป็นกลุ่มบางคุ่มอาจมีถึง 3 ครก มีผู้ดำข้าวที่เป็นสาวโสดและผู้หญิงที่มีครอบครัวแล้วร่วมประกอบกิจกรรมดังกล่าวมากกว่า 2 คน ส่วนหนุ่ม ๆ จะมีขอ 1 คัน แคน 1 เต้า อาจมีปี่อ้อ 1 เล่า เดินไปในชุมชน จะเล่นดนตรีประกอบการขับร้องลำนำเพลงในเชิงเกี่ยวพาราสิสาว ๆ ที่ตนหมายปอง การสืซอที่ไหวพริ้ว การเป่าแคนที่คล่องแคล่ว เสียงปี่อ้อที่โหยหวานอ่อนหวาน ทำให้ผู้ฟังเกิดความเคลิบเคลิ้ม เกิดความอบอุ่นและมีความรู้สึกว่ามีคนคอยคุ้มครองมิให้เกิดมีอันตรายแก่ตัวเอง เสมือนมีผู้คุ้มกันมิให้ภัยอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับตนเองและพวกพ้องได้

หนุ่ม ๆ ที่มีความสามารถในการเล่นดนตรีท้องถิ่นพร้อมทั้งเจริญได้จะทำให้เป็นที่สนใจแก่บรรดาสาว ๆ ที่พบเห็นเสมอเป็นความสามารถเฉพาะตัวที่ได้รับการยกย่องในชุมชน และเป็นบุคคลพิเศษที่จะให้บรรดาสาว ๆ พิจารณาเลือกมาเป็นคู่ครองเพราะเป็นบุคคลที่มีความละเอียดอ่อนทั้งความคิดและการกระทำ มีบุคลิกในการเป็นผู้นำครอบครัวได้ (นายมงกุฎ แก่นเตียว , สัมภาษณ์ : 16 พฤศจิกายน 2546) แม้ว่าความเห็นของผู้ใหญ่หลายท่านกล่าวว่า ศิลปินนักดนตรีมักจะเป็นผู้ที่ชอบดื่มสุรายาเมา ก็ได้เป็นข้อรังเกียจของสาว ๆ แต่อย่างไรก็ตามเพราะมีความสามารถพิเศษด้านการเล่นดนตรีและการเจริญ (ขับร้อง) เป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งที่ไม่ได้ในบรรดาหนุ่มทั่วไปที่ไม่มีพรสวรรค์ด้านดนตรี สาว ๆ จะพิจารณาหนุ่มที่มีบุคลิกพิเศษดังกล่าวเป็นเบื้องต้นก่อนเสมอ ส่วนเรื่องอื่น ๆ จะเป็นส่วนประกอบในการพิจารณา เลือกเป็นคู่ครองในอนาคตต่อไป ในความเป็นจริงทุกคนในชุมชนหรือที่อยู่ในละแวกข้างเคียงต่างก็รู้จักมักคุ้นและรู้ว่าแต่ละคนมีนิสัยใจคออย่างไร การเลือกคู่ครองที่มีความโดดเด่นเฉพาะจึงเป็นเงื่อนไขพิเศษที่นำมาพิจารณาในการตัดสินใจที่จะสร้างครอบครัวใหม่ประการหนึ่งด้วย

หากพิจารณาถึงบริบททางสังคมจะพบว่าดนตรีเป็นสิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้ไม่ว่าจะเป็น การประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น การบรรเลงประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ การละเล่นตามประเพณีและการละเล่นในโอกาสทั่วไปที่มีตลอดทั้งปี ทำให้การถ่ายทอดหรือสืบทอดกันโดยไม่รู้ตัวอันเกิดจากความจำเป็นทางเงื่อนไขของสังคม เป็นการซึมซับหรือถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างไม่ขาดสาย เนื่องด้วยความจำเป็นที่ยึดถือเป็นแบบแผนปฏิบัติสืบทอดกันมา

จึงทำให้เกิดการผลิตนักดนตรี นักเจริญ ฯลฯ จากเงื่อนไขตามประเพณีปฏิบัติที่เกิดขึ้นในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นไปอย่างปกติ ธรรมชาติทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบสนองความจำเป็นของกลุ่มโดยปริยาย

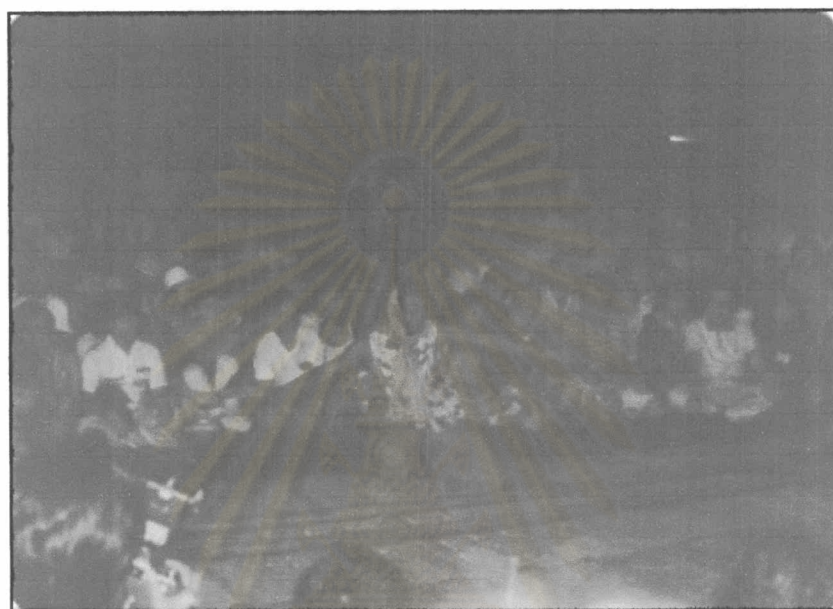
ส่วนการนำเอาสากตำข้าวเข้ามากระทบให้เกิดเสียงดังและมีจังหวะเร้าใจนั้นอาจเกิดจากการที่ลักษณะของสากตำข้าวทำด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้พยุง ไม้ประคู้ เป็นต้น เมื่อนำมากระทบก็จะทำให้เสียงดังกังวาน เกิดความฮึกเหิมขึ้นและโดยธรรมชาติชาวเขมรเป็นผู้มีเสียงดนตรีในสายเลือดดังได้กล่าวมาแล้วกล่าวคือตั้งแต่เกิดลืมตาดูโลกก็ได้ยินได้ฟังเพลงพื้นบ้านแล้วไม่ว่าจะเป็นการบรรเลงประกอบพิธีกรรมมะมัตหรือบรรเลงประกอบการละเล่นต่าง ๆ (เจริญ, กัณฑ์ริม) อยู่ตลอดชั่วชีวิตที่ดำรงตนในสังคมจึงทำให้เกิดการขับร้องและบรรเลงประกอบจังหวะกระทบสากขึ้นส่งผลให้เกิดการฟ้อนรำติดตามมาโดยลำดับและถือเป็นประเพณีปฏิบัติสืบมาเมื่อมีงานบุญตามเทศกาลต่าง ๆ โดยเฉพาะบุญตรุษสงกรานต์นับเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่ได้รับการสั่งสมหรือถ่ายทอดประเพณีทั้งที่เป็นทางตรงและทางอ้อมโดยไม่รู้ตัว

ในอดีตโลดอันเรมักเป็นการจับกลุ่มเล่นหรือฟ้อนรำเฉพาะกลุ่มผู้หญิงเท่านั้นเพราะเหตุว่าหากผู้ชายเข้าร่วมวงจะเกิดความไม่งามขึ้นหญิงชายจะถูกเนื้อต้องตัวกันเป็นการไม่สมควรจะถูกครหานินทาจากผู้พบเห็นได้ (นางผ่องศรี ทองหล่อ , สัมภาษณ์ : เมษายน 2545) ผู้ชายที่ไปร่วมด้วยจะเป็นเพียงแต่ผู้ชมที่มีส่วนร่วมต่อการละเล่นและส่งเสียงเชียร์ให้กำลังใจต่อหญิงสาวที่ตนชอบหรือหมายปองทั้งยังเป็น การทดสอบไหวพริบของหญิงสาวที่ตนชอบในลีลาการสอดเท้าเข้าสากว่าจะมีปฏิภาณมากน้อยเพียงไรในการใช้เท้าสอดเข้าซอกออกจากสากที่กำลังกระทบอย่างหนักหน่วงเป็นการทดสอบไหวพริบปฏิภาณอีกทางหนึ่งที่ฝ่ายชายจะเลือกหญิงที่มีไหวพริบและความอดทนมาเป็นคู่ครองในอนาคตต่อไป

แม้ว่าการละเล่นโลดอันเรส่วนมากจะเป็นการละเล่นของผู้หญิงแต่ก็เชื่อว่าผู้ชายจะเข้าเล่นด้วยไม่ได้เมื่อจังหวะสุดท้ายที่สากกระทบจังหวะที่ถี่กระชั้นขึ้นผู้ชายที่อยู่รอบนอกก็จะเข้ามา มีบทบาทในการเข้าสากเรียกว่าตัวตลกในท่าโลดโผน โดยมากจะแต่งกายเลียนแบบผู้หญิงเข้ามาแสดงท่าโลดโผนอันเป็นท่าจบของโลดอันเร ตอนนี้องเองที่ถือว่าเป็นช่วงที่ตื่นเต้นสนุกสนานที่สุดของโลดอันเรเป็นการแสดงความสามารถเฉพาะตัวที่ผู้แสดงใช้ปฏิภาณไหวพริบและความรวดเร็วของการกระโดด ตีลังกา นอนราบกับพื้นและท่าพลิกแพลงต่าง ๆ เท่าที่จะทำได้ในการที่จะยกตัวเองให้พ้นจากจังหวะกระทบสากที่รวดเร็วและถี่กระชั้น ซึ่งบางครั้งก็ได้รับอุบัติเหตุสากกระทบถูกเท้าข้อมือหรือสะโพกจนถึงกระดูกแตกก็มีนับเป็นการแสดงไหวพริบเพื่ออวดสาว ๆ และผู้ชมรอบ ๆ ให้ชื่นชอบได้มากที่สุด

การเข้าสากท่าพลิกแพลงโลดโผนนี้องเองที่ผู้รำจะแสดงออกทางลีลาท่าทางที่ภาษาเขมรเรียกลีลาการแสดงออกดังกล่าว 2 แบบคือ 1) เรือมจ๊ะฮ์กะบัจจ์ เป็นการแสดงออกของลีลาท่าทางที่ใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายอย่างเต็มที่ เช่น ศีรษะ ลำตัว เอว สะโพก เข่า เท้า กล่าวคือทุกส่วนในร่างกายจะแสดงออกพร้อม ๆ กันเหมือนตกอยู่ในภวังค์โดยไม่คำนึงถึงความสวยงามของลีลาการรำรำหรือความสมดุลของการทรงตัวแต่อย่างใดโดยเฉพาะส่วนเอวและสะโพกจะ

แสดงออกในการยกย้ายสายสะโพก (เด็งหน้าเด็งหลัง) อย่างเต็มที่จนดูเหมือนท่าร่วมเพศซึ่งถือว่าเป็นท่าทางที่ทะเล้งไม่สุภาพ 2) เรือมจีระจีระสึ แปลตามตัวว่า “รำดำน” การแสดงออกในลีลาดังกล่าวเป็นการแสดงลีลาท่ารำที่ฝืนหรือต้านแรงโน้มถ่วงของโลก การบิดหรือเบี่ยงลำตัวก็จะปฏิบัติอย่างเต็มที่จนไม่สามารถที่จะบิดหรือเบี่ยงร่างไปต่อได้ การโลัดอันเรจึงเป็นการแสดงออกในลักษณะของการล้มตัวชั่วขณะซึ่งไม่สามารถแสดงออกในชีวิตปกติได้ การรำทั้ง 2 แบบมักพบกับฝ่ายชายมากกว่าแต่หากเป็นฝ่ายหญิงก็จะเป็นผู้ที่มีครอบครัวและสูงวัยแล้วเท่านั้น

ภาพที่ 9 การเข้าสากท่าโลัดโผนในโลัดอันเรของชาวบ้าน

ความเชื่อดั้งเดิมในโลัดอันเร

การศึกษาถึงการแสดงของกลุ่มชนที่เป็นการละเล่นพื้นบ้านโดยทั่วไปที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยตั้งแต่อดีตและยังหลงเหลือร่องรอยอยู่ในสังคมในปัจจุบันโดยเฉพาะการละเล่น พื้นถิ่นเป็นการตีความการละเล่นเพื่อความสนุกสนานเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเท่านั้นและถ้าหากจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับสังคมอยู่บ้างก็คงเป็นเพียงเรื่องการบันเทิงแต่ฝ่ายเดียว การศึกษาถึงรูปแบบของการละเล่นจึงมักศึกษาเพียงรูปแบบว่า เล่น ร้อง รำอย่างไร แต่ไม่ค่อยพิจารณาถึงเนื้อหา บทบาทหน้าที่ และความเชื่อตลอดจนความหมายทั้งหมดของการละเล่นนั้น ๆ ที่มีต่อสังคมโดยรวม

ความเชื่อในการละเล่นในแต่ละท้องถิ่นเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการละเล่นพื้นบ้านและเป็นส่วนหนึ่งในการกำกับให้การแสดงมีกฎเกณฑ์และขอบเขตในการแสดงออกอย่างเหมาะสม โลัดอันเรที่เป็นการละเล่นตามประเพณีดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรก็มีความเชื่อปรากฏและกำกับให้การละเล่นเป็นไปตามกฎเกณฑ์และบริบททางสังคมที่กลุ่มชนในสังคมได้ยึดถือกันมา แม้ว่าปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวจะลดบทบาทหรือหมดไปในสังคมแล้วก็ตาม แต่การศึกษาครั้งนี้จะสะท้อนให้เห็นความเชื่อ อันเป็นระบบคิดของคนในอดีตที่ได้กำหนดไว้เพื่อ

เป็นแนวทางในการศึกษาถึงพัฒนาการเรือมอันเร อย่างรอบด้านดังจะกล่าวในรายละเอียดดังต่อไปนี้

ไม่มีหลักฐานบ่งชี้ว่าโล้ดอันเรเกิดขึ้นเมื่อไหร่ แต่จากการสอบถามผู้สูงอายุหลาย ๆ ท่าน ต่างกล่าวตรงกันว่า พอจำความได้ก็เห็นผู้ใหญ่เขาโล้ดอันเรกันแล้ว โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรแถบจังหวัดสุรินทร์ มีการเล่นโล้ดอันเรหลังจากเสร็จฤดูการเก็บเกี่ยวคือในเดือน 5 (แคแจ็ด) อันเป็นเดือนสุดท้ายของปีตามความเชื่อทางจันทรคติของชาวบ้าน ครั้นถึงขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 เป็นวันเริ่มต้นในการเตรียมการประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมตามวัฏจักรดั้งเดิมที่ถือเป็นแนวปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ

ตามความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรซึ่งเป็นข้อห้ามในอดีต คือ เดือน 5 เป็นเดือนที่ต้องหยุดทำงานหนัก ๆ ทุกอย่าง เช่น เลื่อยไม้ ปลูกเรือน ถางไร่ ไถนา ฯลฯ หรือกิจกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ไม่ห้ามในการเลี้ยงสัตว์ ทำคร้วทอผ้า หรือกิจวัตรประจำวันอื่น ๆ เดือน 5 ถือว่าเป็นเดือนแห่งการพักผ่อนและการทำบุญ โดยเริ่มต้นตั้งแต่วันแรม 13 ค่ำ และ 14 ค่ำ เดือน 4 ผู้อาวุโสหรือผู้นำชุมชนจะจัดขบวนเรือมตรีจ (รำตรุษ) ร้องรำเดินบอกรับขวัญเรือมว่าบัดนี้จะถึงเดือน 5 แล้วเป็นเดือนที่ต้องหยุดทำงานหนักทุกชนิด ให้พากันไปทำบุญที่วัดและเล่นกันอย่างสนุกสนาน **“ถ้าใครขืนทำงานใด ๆ ขอสายแข่งให้เข้าป่าถูกเสือกัดกิน ลงน้ำถูกจระเข้กัดตายอย่าให้อยู่เย็นเป็นสุขเลย”** (นาย มงกุฏ แก่นเตียว , สัมภาษณ์ : 15 พฤศจิกายน 2545) ครั้นถึงวันแรม 15 ค่ำ เดือน 4 ให้ไปทำบุญที่วัดและวันขึ้น 1-3 ค่ำ เดือน 5 ให้หยุดทำงาน 3 วัน ชาวเขมรเรียกว่า **งัดตอมตุ้จ** หมายถึงวันหยุดเล็ก (เป็นแนวปฏิบัติในอดีต) ในขณะที่หยุด 3 วัน ทุกคนต่างก็ไปช่วยกันบูรณะวัด ทำความสะอาดวัด ขนทรายเข้าวัด ตักน้ำเข้าวัด เพราะเดือน 5 เป็นฤดูแล้ง น้ำมีน้อยการตักน้ำหรือขนทรายเข้าวัด ถือเป็นการทำบุญที่ทำให้เกิดความร่มเย็นในครอบครัวและทั้งชุมชน ผู้อาวุโสจะจัดขบวนแห่ตีฆ้องร้องรำเคล้าเสียงดนตรีไปในหมู่บ้านเป็นการบอกสัญญาณให้เด็กและหนุ่มสาวขนทราย ตักน้ำเข้าวัดทุกเย็นตลอดเดือน 5 หลังเสร็จภารกิจประจำวันพอแดดร่มลมตกก็จะร้องรำทำเพลง และเล่นกันอย่างสนุกสนาน เช่น เล่นช่วงชัย มอญช้อนผ้า สะบ้า บ้างก็สาธตน้ำกันอย่างสนุกสนาน หนุ่ม ๆ ก็จะสืซอ เป่าแคน ร้องเพลงจิบสาว ฯลฯ สารพัดที่จะเป็นความสนุกสนาน เพื่อความผ่อนคลายหลังการทำงานหนักมาทั้งปี

ครั้นล่วงเข้าแรม 1 ค่ำ เดือน 5 ชาวเขมรจะถือเป็นช่วง **“ตอมธม”** หรือ **“หยุดใหญ่”** มีกำหนด 7 วัน (อาจมากกว่านี้ก็ได้แล้วแต่ชุมชนจะกำหนด) ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ ถึง 7 ค่ำ เดือน 5 ช่วงนี้เป็นช่วงที่ทุกคนได้พักผ่อนอย่างเต็มที่ ตลอดระยะเวลาที่กำหนด กลางวันจะเล่นกันอย่างสนุกสนานมีการสาธตน้ำ การละเล่นตามลานวัด ลานหมู่บ้าน ตกเย็นจะมีการเล่น **“โล้ดอันเร”** หรือ **“เต็นสาก”** ในแต่ละคุ่มอย่างครึกครื้น ทุกคุ่มทุกชุมชนหรือหมู่บ้านจะรวมตัวกันตามลานวัด ลานกลางหมู่บ้าน หรือในสถานที่ชุมนุมชนแล้วนำสากดำขาว 1 คู่ หมอนรองสาก 1 คู่ พร้อมเครื่องดนตรีมีซอ กลองกันตรึมและเครื่องประกอบจังหวะ เช่น กรับ ฉิ่ง เป็นอาทิ เมื่อทุกคนมาพร้อมกันแล้วผู้อาวุโสหรือหัวหน้ากันตรึมจะทำพิธีไหว้ครุ ด้วย

ดอกไม้ รูปเทียน เหล้า กรวย 5 คู่ หมากพลู บุหรี่ นำเครื่องดนตรีมารวมกันพร้อมสากตำข้าว ไม้รองสาก ทำพิธีบวงสรวงเป็นการไหว้ครู บอกพระแม่ธรณีเพื่อขออนุญาตใช้สถานที่และขอ ความคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุขและขอโอสถกรรมพระแม่โพสพในการนำสากตำข้าวมาเล่น เต็นสาก ขอให้การเล่นอย่ามีอุปสรรค เกิดอุบัติเหตุใด ๆ ขณะเล่นโล้ดอันเร พร้อมทั้งขอให้คน ในชุมชนมีความอยู่เย็นเป็นสุข ชาวปลาอุคมีอุปสรรคตลอดปีหลังจากนั้นนักดนตรีจะบรรเลง เพลงครูก่อนที่จะมีการโล้ดอันเรต่อไป

ภาพที่ 10 การไหว้ครูก่อนการแสดง

การกำหนดการเล่นโล้ดอันเรตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 5 มีความสัมพันธ์กับการ โคจรของดวงจันทร์ เพราะวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 เป็นคืนพระจันทร์เต็มดวง และดวงจันทร์จะขึ้น ตั้งแต่หัวค่ำ ครั้นถึงวันแรม 1 ค่ำ พระจันทร์ก็จะขึ้นตอนหัวค่ำพอดี สัมพันธ์กับการโล้ดอันเรที่ เล่นเฉพาะเวลากลางคืน ตั้งแต่หัวค่ำจนถึงสว่าง หรือแล้วแต่ว่าจะหยุดเมื่อไหร่ก็ได้ ในอดีตไฟฟ้า ยังไม่มี การพึ่งพาปรากฏการณ์ทางธรรมชาติจึงเป็นวิถีคิดที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติของคน โบราณ และการกำหนดเดือน 5 เป็นเดือนแห่งการพักผ่อน ละเว้นจากภาระกิจสำคัญที่ถือปฏิบัติ ตลอดทั้งปี จึงเป็นการปลดปล่อย ผ่อนคลายความตึงเครียดอย่างเต็มที่ ทั้งผู้ชายและผู้หญิง โดยเฉพาะผู้หญิงที่ทำงานบ้าน การทำนา และการประกอบอาชีพเพื่อการดำรงชีวิตของ ครอบครัวนับเป็นภาระหนักยิ่งทั้งยังต้องยึดถือธรรมเนียมปฏิบัติที่เป็นจารีตทางสังคมที่จะ แสดงออกเกินเลยของความเป็นผู้หญิงไม่ได้ เป็นข้อห้ามที่ต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเพื่อ มิให้ผิดจารีตหรือผิดผี แต่เมื่อมีโอกาสแสดงออกในการเล่นจึงแสดงออกอย่างเต็มที่โดยไม่ต้อง คำนึงถึงจารีตปฏิบัติที่ยึดถือมาตลอดทั้งปีแต่อย่างไรเป็นการปลดปล่อยที่แสดงออกทางร่างกาย ส่งผลไปถึงการระบายความคับข้องใจที่มีอยู่ทั้งปีให้ออกมากับการการเล่น ก่อนจะลงมือทำงาน หนักต่อไปตลอดทั้งปี อีกทั้งเดือน 5 ยังไม่ถึงฤดูฝน ลมมรสุมยังไม่เข้าฟ้าจึงเปิด ทำให้การโล้ด อันเรของชาวบ้านไม่ต้องกังวลเรื่องฝนฟ้าหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติอื่น ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้

ขณะที่เล่น เมื่อการโล้ดอันเรของชาวบ้านหมดไป มีการปรับปรุงให้เป็นการแสดง “เรียมอันเร” การละเล่นตามประเพณีดั้งเดิมจึงหมดความสำคัญไปด้วยตามบทบาทหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไป คือเปลี่ยนแปลงจากการละเล่นพื้นบ้านเป็นการแสดงพื้นเมืองในรูปแบบนาฏยศิลป์

ภาพที่ 11 การเล่นโล้ดอันเรของชาวบ้าน

โล้ดอันเรที่เป็นการละเล่นพื้นบ้านในกลุ่มชนชาวเขมรในประเทศไทย (เพราะไม่ปรากฏมีการละเล่นนี้ที่ประเทศกัมพูชาหรือเขมรต่ำ) โดยเฉพาะในเขตจังหวัดสุรินทร์และบางส่วนของรอยต่อเขตจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นการละเล่นประจำปีในประเพณีเดือน 5 เท่านั้น การเรียกชื่อทำรำของโล้ดอันเร จึงเป็นการเรียกตามลักษณะของการเข้าสากเป็นสำคัญซึ่งมีอยู่มากมายและหลายจังหวัด เช่น จิงมูย (ขาเดียว) จิงปี่ร (2 ขา) เบาะฮ์รุษ (ปิดแมลงวัน) อัญชายจิงบ๊ะฮ์ (กระต่ายขาคัก) จ๊ะฮ์อังกรอง (แหยไข่มดแดง) บ็องสะนัญจ (ทอดแห) อังกั๊บเงือบ (กบตาย) กะบาลจิงกวง (สอดเข้าเอาเชิง) ต่าไรทะมวลพลุ (ข้างสะบัดงา) ซึ่งเป็นจังหวัดเข้าสากและรำรอบสากที่ค่อนข้างเร็ว และเรียกตามลักษณะของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ คือ มะโล้บโดง (ร่มมะพร้าว) อันเป็นปรากฏการณ์ที่มนุษย์เลียนแบบธรรมชาติจากการเห็นลมพัดใบมะพร้าวให้ออนเอนตามแรงลม ทำต่าไรโยลพลุ (ข้าวส่ายงา) ต่าไรโยลโด (ข้างแกว่งวง) บ็องบอย (บังแดด) ผัดไคเม็กเฉอ (แหวกกิ่งไม้) ซึ่งเป็นทำรำที่ช้า เพื่อให้ผู้รำได้พักผ่อนไปในตัว หลังจากที่ทำรำหรือเดินสากในจังหวัดจิงมูย จิงปี่ร อันเป็นจังหวัดที่ค่อนข้างเร็ว บางคนก็จะนำเอากะลามาคาะตีขณะรำเข้าสากหรือเอากะดิ่งที่ผูกคอวัวควายมาห้อยที่คอหรือที่เอวเพื่อให้เกิดเสียงและสร้างความครึกครื้นแก่ผู้มาร่วมชมหรือร่วมแสดงด้วยกันเป็นที่สนุกสนานยิ่ง ส่วนทำรำ (กิริยามือ) นั้นไม่มีกำหนดตายตัวลงไปว่าจะเป็นทำสอดสร้อยหรือทำนางนอนอย่างที่กำหนดขึ้นมาภายหลัง โล้ดอันเรจึงเป็นการละเล่นพื้นบ้านที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดงออกอย่างเต็มที่ และเพื่อความสนุกสนานร่วมกัน

บทบาทหน้าที่ของโล้ดอันเร

การศึกษาเกี่ยวกับการละเล่นพื้นบ้าน หากศึกษาแต่เพียงแบบแผนทางนาฏยศิลป์ที่มุ่งแสวงหารูปแบบทางศิลปะการแสดงจะทำให้การศึกษาไม่ครอบคลุมและเห็นบทบาทของการละเล่นที่ชัดเจนมากนัก เพราะคำว่านาฏยศิลป์ โดยความหมายแล้วหมายถึง ความประณีต วิจิตร ความเป็นศิลปะซึ่งเน้นความงดงามมากกว่าความสัมพันธ์กับชีวิต นอกจากนี้ยังสื่อถึง วินัยที่เคร่งครัดและการฝึกฝนเป็นเวลานานอันเป็นลีลาเฉพาะตัว เช่น โขน ละคร และการฟ้อนรำที่สวยงามประณีต เป็นต้น (ปริตดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล , 2534 : 8)

ดังนั้นการศึกษาการละเล่นโล้ดอันเรในครั้งนี้มิใช่การศึกษาเพียงรูปแบบของการละเล่นเท่านั้นแต่จะศึกษาในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ทางสังคมซึ่งมีความสัมพันธ์กับชุมชนในความหมายที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมตามแนวทางการศึกษานาฏกรรมที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์อื่น ๆ ตลอดเวลาจึงใช้คำว่านาฏกรรมอันหมายถึง การสื่อความโดยอาศัยร่างกาย จังหวะ ทำนองเพลง หรือถ้อยคำที่เรียกว่าเนื้อร้อง เมื่อนาฏกรรมเป็นการสื่อความ นาฏกรรมจึงไม่ได้ปรากฏในสุญญากาศ แต่ต้องเกิดขึ้นท่ามกลางบริบททางสังคมเสมอ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2535 : 151) นั้นแสดงว่าผู้ประกอบนาฏกรรมย่อมต้องการสื่อความหมายบางอย่างแก่ผู้อื่น ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นมนุษย์ ผี หรือเทพเจ้าก็ตาม ความหมายที่แสดงออกให้ปรากฏในนาฏกรรมใด ๆ จะเป็นที่ยอมรับได้ต้องมีข้อตกลงในสังคมที่เรียกว่า ขนบประเพณี ความเชื่อ มาตรฐานทางศิลปะ ฯลฯ ร่วมกันเฉพาะกลุ่มขึ้นเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

จากการศึกษาถึงบทบาทหน้าที่ของโล้ดอันเรพบว่ามียบทบาทหน้าที่ทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งต่อปัจเจกบุคคลและต่อสังคมโดยรวมดังนี้

1. บทบาทต่อปัจเจกบุคคล

ก. เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียด การเล่นโล้ดอันเรมีแบบแผนอิสระ รูปแบบจะเป็นเฉพาะตัวบุคคล สามารถให้ผู้รอบ ๆ เข้าร่วมสนุกสนานได้ตลอดเวลา ชาวบ้านถือว่าปีหนึ่งได้เล่นโล้ดอันเรครั้งเดียว ดังนั้นการแสดงทางกิริยาอาการไม่ว่าจะเป็น มือ เท้าและลีลาการโย้ลำตัว จึงไม่คำนึงถึงความประณีตสวยงามหรือความสมดุลในการทรงตัวตามแรงโน้มถ่วงของโลก การเล่นโล้ดอันเรจึงเป็นการแสดงออกในลักษณะที่โลดโผนโยนตัวอย่างเต็มที่ตามคำเปรียบเปรยการเล่นโล้ดอันเรเป็นภาษาเขมรว่า “ตำไรทะมวลพลุ ตระเทาะทะมวลพล” (ข้างสับดงวงฟาดงา) คำเปรียบเทียบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการเล่นโล้ดอันเรจะแสดงกิริยาท่าทางทั้งทำมือและลำตัวทุกส่วนของร่างกายอย่างไม่มีการสงวนท่าทีแต่อย่างใด ในภาษาเขมรเรียกการแสดงออกดังกล่าว 2 แบบ คือ เรือมจ๊ะฮ์กะบ๊ะจ๊ะ (รำท่าทางทะเลิ่งไม่สุภาพ) และเรือมจ๊ะฮ์จ๊ะจ๊ะ (รำด้านลม) การแสดงออกทางสรีระทุกส่วนนับเป็นการแสดงออกถึงการผ่อนคลาย (Relax) ความตึงเครียดทั้งทางร่างกายและจิตใจที่ต้องอดทนต่อการประกอบอาชีพทางการเกษตรตลอดทั้งปี ซึ่งบางปีก็ประสบปัญหาภัยแล้ง น้ำท่วม ผลผลิตการเกษตรเกิดความเสียหาย หรือการที่

ต้องปฏิบัติตามตามกรอบจารีตประเพณีที่กลุ่มสังคมได้กำหนดอย่างเคร่งครัดโดยเฉพาะผู้หญิงเมื่อได้เล่นโล้ดอันเรแล้วสิ่งที่มีความเครียด ความทุกข์กังวลก็จะลดลงโดยไม่รู้สีกตัว

ข. เพื่อเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะสังสรรค์กัน ด้วยข้อกำหนดตามจารีตที่หญิง-ชาย จะอยู่กันตามลำพังนั้นไม่เหมาะสมอาจเป็นข้อครหาเกิดขึ้นได้และหญิงชายจะถูกเนื้อต้องตัวกันไม่ได้ในยามปกติเพราะจะเป็นการผิดผีหรือผิดธรรมเนียมปฏิบัติที่ผู้หญิงจะต้องรักษานวลสงวนตัว แต่เมื่อถึงฤดูการเล่นโล้ดอันเรข้อกำหนดตามจารีตธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ก็ผ่อนคลายความเคร่งครัดลงบ้าง โดยหญิงชายสามารถแสดงออกถึงความในใจที่ตนมีอยู่ในที่สาธารณะได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์อันเป็นข้อห้ามต่าง ๆ การแสดงออกอย่างเต็มที่ในการเล่นโล้ดอันเรในการหยอกเย้ากระเซ้าแหย่จึงเป็นเรื่องธรรมดาปกติสำหรับการเล่นโล้ดอันเรที่ไม่สามารถแสดงออกในยามปกติได้ทำให้หนุ่มสาวมีโอกาสในการสร้างความสัมพันธ์สานความรักในวงรักระทั่งถึงการแต่งงานอยู่กินเป็นครอบครัวต่อไป นับเป็นหนทางหนึ่งที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้แสดงออกถึงความจริงใจต่อกันในขณะที่เล่นไปด้วย

2. บทบาทต่อสังคมโดยรวม

ก. เพื่อเฉลิมฉลองในพิธีกรรม การเล่นโล้ดอันเรกำหนดขึ้นเฉพาะเดือน แคนแจ็ดแรม 1 ค่ำเป็นต้นไป เป็นการทำพิธีสงฆ์ในบุญสงกรานต์ประจำปี ซึ่งการกำหนดวันสงฆ์น้ำพระของวัดในแต่ละคุ้มจะกำหนดไม่ตรงกัน แต่หากชุมชนหรือวัดอยู่ใกล้เคียงกันก็จะจัดในวัดเดียว เช่น วัดบูรพารามกับวัดกลาง วัดศาลาลอยกับวัดจำปา ซึ่งวัดทั้ง 4 แห่งที่กล่าวมามีเขตรั้วติดกันจึงกำหนดวันสงฆ์น้ำพระในวันเดียวกัน เมื่อเสร็จกิจในการสงฆ์น้ำพระตอนบ่ายแล้วจะเริ่มการเล่นสนุกสนานจนถึงค่ำจึงมีการเล่นโล้ดอันเร ผู้คนที่อาศัยอยู่ตามชุมชนก็จะมาร่วมทำบุญสงฆ์น้ำพระและสนุกสนานจัดงานเลี้ยงกันอย่างครึกครื้นและอึมเิบด้วยบุญกันถ้วนหน้า และทุกคนก็จะมาร่วมเล่นโล้ดอันเรในตอนค่ำจนเป็นที่พอใจจึงจะพากันกลับบ้านวันรุ่งขึ้นก็จะหมุนเวียนไปตามคุ้มวัดต่าง ๆ ในระแวกชุมชนใกล้เคียงจนครบทุกวัด และสิ้นสุดที่ชุมชนโคกสูงอันเป็นชุมชนใหญ่เป็นที่ตั้งศาลหลักเมืองที่เป็นใจบ้านใจเมืองของชุมชนทั้งหมด การแสดงออกในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการเฉลิมฉลองในพิธีกรรมประจำปีเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์และความร่มเย็นเป็นสุขของชุมชนจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติทั้งปวงที่คอยปกป้องรักษาให้ผู้คนในชุมชนอยู่อย่างปกติสุข

ข. เพื่อสร้างความสมานฉันท์ในกลุ่มชน การจัดบุญสงฆ์น้ำพระ การละเล่นต่าง ๆ ตามประเพณีในแต่ละคุ้มเปิดโอกาสให้ผู้คนที่อยู่ในคุ้มของตนเองและชุมชนรอบนอกในระแวกข้างเคียงได้พบปะสังสรรค์กันแลกเปลี่ยนแนวคิดในการประกอบอาชีพการแก้ไขปัญหาชุมชนที่เกิดจากภัยธรรมชาติหรือการปรึกษาหารือปรับทุกข์ร่วมกันนับเป็นการเปิดเวทีสาธารณะได้แสดงออกด้านความคิดเห็นแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้ปัญหาบางประการได้รับการแก้ไขไปในทางที่ดีขึ้นหรือหมดไปในสังคม ดังนั้นการที่ชุมชนต่าง ๆ ได้เข้ามาร่วมประกอบกิจกรรมพร้อมกันเป็นการสร้างความสมานฉันท์สามัคคีให้เกิดแก่ชุมชนและสังคมโดยรวมให้อยู่

ร่วมกันอย่างมีความสุขและมีความแน่นแฟ้นกันมากยิ่งขึ้นเหมือนเป็นเครือญาติเดียวกันทั้งชุมชน

เอกลักษณ์ในโล้ดอันเร

เอกลักษณ์ หมายถึง ลักษณะที่เหมือนกันหรือมีร่วมกัน (ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 : 1391) ตามความหมายข้างต้นเมื่อนำมาศึกษาค้นหาเอกลักษณ์ของทั้งโล้ดอันเรและเรือมอันเรต่างมีทั้งที่เป็นเอกลักษณ์ร่วมและเอกลักษณ์เฉพาะของการละเล่นและการแสดงทั้ง 2 ประเภท ซึ่งจะกล่าวโดยลำดับดังนี้

1. เอกลักษณ์ร่วมทั้งโล้ดอันเรและเรือมอันเร

โล้ดอันเรที่เป็นการละเล่นตามประเพณีของชาวบ้านและเรือมอันเรเป็นศิลปะการแสดงที่ได้ปรับปรุงให้มีแบบแผนตั้งแต่ปีพ.ศ. 2495 ถึง พ.ศ. 2503 อันเป็นช่วงการปรับเปลี่ยนเป็นศิลปะการแสดงจากโล้ดอันเรสู่เรือมอันเรในระยะเริ่มต้น ต่างมีเอกลักษณ์ของศิลปะการแสดงที่เหมือนกัน 2 ประการ คือ ก) จังหวะรำสาก และ ข) การแสดงออกทางกิริยาการพ้อนรำ ประกอบด้วย การแสดงทางร่างกายทุกส่วน และการแสดงออกทางการใช้มือและเท้า ดังจะอธิบายสรุปเอกลักษณ์ของการละเล่นและศิลปะการแสดงได้ดังนี้

ก. จังหวะรำสาก

เอกลักษณ์ที่โดดเด่นทั้งโล้ดอันเรและเรือมอันเร คือ “จังหวะรำสาก” การบัญญัติศัพท์ขึ้นใช้เฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมที่รับรู้และเข้าใจร่วมกันเพื่อใช้เรียกการละเล่นพื้นบ้านโล้ดอันเรเนื่องจากว่ามีหลายทำนองเพลงหลากหลายทำรำ ในแต่ละทำนองเพลงจะตีจังหวะกลอง การกระทบสากและการเดินหรือสอดเท้าเข้าสากที่แตกต่างกันออกไปและในแต่ละทำนองจะมีกิริยาการเดินหรือก้าวเข้าสากที่เรียกเป็นการเฉพาะในโล้ดอันเร โดยเรียกว่า “จังหวะรำสาก” เป็นการบ่งบอกถึงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ด้วยเหตุว่าโล้ดอันเรเน้นการสอดเท้าเข้าสากสำคัญกว่าการรำรำ จึงไม่เรียกจังหวะการเข้าสากว่าทำรำเข้าสากตามความเข้าใจของคนทั่วไป แม้จะมีการปรับปรุงการเล่นโล้ดอันเรเป็นการแสดงเรือมอันเร แต่ก็ยังเรียกว่า “จังหวะรำสาก” เหมือนเดิม ซึ่งจังหวะรำสากมี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. จังหวะเข้าสาก หรือการเข้าสากที่ใช้ทำเป็นส่วนสำคัญในการกระโดดเดินเข้าสาก ซึ่งมีทั้งการสอดเท้าก้าวอย่างด้วยกิริยาอ่อนช้อยช้าเนิบและการก้าวกระโดดหรือเดินเข้าสากอย่างรวดเร็ว การสอดเท้าเข้าสากมี 2 แบบ คือ 1). จังหวะ (เข้าสากขาเดียว) หมายถึงการสอดเท้าเข้าสากขาใดขาหนึ่งเพียงขาเดียวทั้งก้าวไปและก้าวกลับที่เดิม และ 2). จังหวะ (เข้าสาก 2 ขา) หมายถึงการสอดเท้าทั้ง 2 ข้างเข้าสากจะเป็นในลักษณะเข้าพร้อมกันทั้ง 2 ขา (ก้าวเท้าขยับเข้าที่ละข้างสับเนื่องกัน) หรือการสอดเท้าเข้าสากในเที่ยวไปขาหนึ่งและกลับอีกขาหนึ่งก็ได้

เช่น เมื่อสอดเท้าก้าวเข้าสากในเที่ยวไปเป็นเท้าซ้ายแต่เมื่อสอดเท้าเที่ยวกลับต้องสอดเท้าขวาแทน ความหมายดังกล่าวจึงเรียกว่าการเข้าสากในจังหวะจึงปีร (2 ขา) เป็นต้น

2. จังหวะร่ำรอบสาก (จังหวะร่ำสาก) หมายถึงการแสดงกิริยาทำร่ำรอบสากของผู้ร่วมเล่นโล้ดอันเร ซึ่งมีท่าร่ำที่มีแบบแผนอิสระลีลาที่เรียบง่ายแต่มีชื่อเรียกจังหวะร่ำสากที่เป็นเข้าใจในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเช่น จังหวะตำไรโยลไต ตำไรโยลพลู บ็องบอย เบาะฮ์รุษ อันชายจึงบ๊ะฮ์ จ๊ะฮ์ฮังกรอง บ็องสะหนัญจ์ ฯลฯ จังหวะร่ำสากดังกล่าวมีลีลาในแต่ละท่าที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งจังหวะร่ำสากดั้งเดิมมีหลากหลายในแต่ละคุ่มจะมีทั้งจังหวะร่ำสากร่วมและจังหวะร่ำสากเฉพาะคุ่มซึ่งลีลาเฉพาะคุ่มนี้มักเป็นลีลาทำร่ำรอบสากและการสอดเท้าเข้าสากในเวลาเดียวกัน ส่งผลให้เกิดจังหวะเข้าสากและจังหวะร่ำสากในเรือมอันเรที่ได้เลือกสรรจังหวะร่ำสากและจังหวะเข้าสากเอามาเฉพาะที่โดดเด่นเพียง 3 จังหวะเพื่อมาปรับเปลี่ยนเป็นชุดการแสดงใน พ.ศ. 2495 เป็นต้นมา คือ จังหวะจึงมูย (ขาเดียว) จังหวะจึงปีร (2 ขา) และจังหวะมะโล้บโดง (ร่วมมะพร้าว) และได้พัฒนาเป็นชุดการแสดงที่เรียกว่า เรือมอันเร ที่รู้จักกันโดยทั่วไปในปัจจุบัน

ข. การแสดงออกทางกิริยาฟ้อนรำ

การแสดงออกทางกิริยาฟ้อนรำคือการแสดงอิริยาบถในส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย แบ่งออกได้ 2 ส่วนคือ การแสดงออกของร่างกายทุกส่วนและการแสดงออกทางการใช้มือและเท้า ซึ่งจะได้อธิบายสรุปทั้ง 2 ส่วนดังนี้

1. การแสดงออกของร่างกายทุกส่วน การแสดงออกโดยรวมทั้งหมดของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ที่ใช้ในการแสดง เช่น ศีรษะ ลำคอ ไหล่ ลำตัว เอว สะโพก ลงไปจนถึงปลายเท้า ซึ่งการแสดงออกทางร่างกายมีคำศัพท์เรียกเฉพาะในภาษาเขมรได้ 2 แบบคือ

1.1 **เรียมจ๊ะฮ์เจ๊ะฮ์** หมายถึงการร่ำรำในท่าที่ด้านลมหรือฝืนแรงลมเป็นการรำที่ฝืนแรงโน้มถ่วงของโลก โดยไม่คำนึงถึงความสมดุลของการทรงตัวที่ถูกต้องตามหลักวิชา ซึ่งบางครั้งผู้รำเองอาจเซถลาล้มลงได้ ลีลาท่าร่ำที่พบในโล้ดอันเรดั้งเดิมคือท่าเข้าสากในจังหวะมะโล้บโดง ซึ่งเป็นจังหวะเข้าสากที่เร็วในการก้าวเท้าแต่ช้าในการร่ำรำ (ในอดีต) เป็นการใช้ปฏิบัติท่าร่ำที่ขัดแย้งกันระหว่างมือกับเท้า หรือส่วนบนกับส่วนล่างของร่างกาย ซึ่งต่อมาได้นำมาปรับให้เป็นท่าร่ำเข้าสากในจังหวะมะโล้บโดงในเรือมอันเรที่ใช้การเบี่ยงหรือบิดลำตัวไปด้านหลังจนหมดตัวคล้ายท่าด้านแรงลมและปรับจังหวะให้ช้าลง เป็นต้น

1.2 **เรียมจ๊ะฮ์กะบัจญ์** หมายถึงการแสดงออกของผู้รำที่ใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายทั้งหมดพร้อม ๆ กันไม่ว่าจะเป็น คอ ไหล่ ลำตัว เอว สะโพก เข่า ลงไปถึงเท้า ในที่นี้รวมถึงกิริยาที่กระแทกกระทับตัวอย่างหนักหน่วง การแสดงออกในท่าดังกล่าวคล้ายกับผู้แสดงอยู่ในภาวะที่ไม่สามารถควบคุมตนเองได้หรือกล่าวได้ว่าเป็นความเมาเมามันในอารมณ์และความรู้สึกที่ได้สนุกสนานเต็มที่ เช่นการยกย้ายสายสะโพกในลักษณะตั้งหน้าตั้งหลังตามเสียงกลองที่ดีในจังหวะถี่กระชั้น ทำให้ดูเหมือนกับว่าผู้รำรำนั้นแสดงกิริยาไม่สุภาพคล้ายท่าร่วมเพศ เป็นต้น ซึ่งการแสดงออกในท่าเรียมจ๊ะฮ์กะบัจญ์ไม่ปรากฏให้เห็นในการแสดงเรือมอันเรใน

จังหวัดราษฏร์ไปแต่มักไปปรากฏในจังหวัดเข้าสาภพลิกแพลง ซึ่งก็ไม่ใช่จะทุกคนที่เข้าสาภใน
จังหวัดนี้จะปฏิบัติเหมือนกัน ถือได้ว่าเป็นลีลาเฉพาะบุคคลก็ว่าได้

ภาพที่ 12 ภาพแสดงออกทางร่างกายในเรือมจ๊ะฮะบัจญ์

2. การแสดงออกทางการใช้มือและเท้า ในโลัดอันเรมีการแสดงออกถึง
กิริยามือจับและการทรงตัวด้วยเท้าที่แตกต่างจากการรำแบบนาฏยศิลป์ของกรมศิลปากรได้
กำหนดและบัญญัติศัพท์ขึ้นใช้ซึ่งเรียกว่า “นาฏยศัพท์” ซึ่งจะกล่าวถึงการใช้มือและการใช้เท้า
ของการเล่นโลัดอันเรและส่งต่อเป็นเอกลักษณ์ที่สืบเนื่องในเรือมอันเรต่อไปดังนี้

2.1. กิริยามือจับ การจับคือการเอานิ้วหัวแม่มือมาแนบชิดกับนิ้วชี้โดยการ
เอาท้องนิ้วทั้ง 2 ติดกันแต่ปลายนิ้วหัวแม่มือต้องให้จรดอยู่ที่ข้อแรกของนิ้วชี้ นิ้วทั้ง 2 ต้อง
เหยียดตึง ส่วนนิ้วทั้ง 3 คือ นิ้วนาง นิ้วกลาง นิ้วก้อย ที่เหลืออยู่นั้นเหยียดให้ตึงแล้วกรีดนิ้วทั้ง 3
ออกไปให้ได้ระยะกันกะดูให้เห็นว่าสวย การจับมือนั้นโดยมากมักจะหักข้อมือเข้าหาตัวเองให้
มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ (อาคม สายาคม , 2525 : 115) จากคำอธิบายของการจับตามศัพท์ทาง
นาฏยศิลป์ที่ได้บัญญัติขึ้นนั้นเป็นการปฏิบัติที่เป็นแบบแผนร่วมกันในหมู่นักเรียนนาฏยศิลป์หรือ
ผู้ที่ได้ฝึกหัดมาอย่างมีแบบแผน

ส่วนการจับในโลัดอันเรมืออยู่ 2 แบบคือ จับกอดนิ้วและจับขัดนิ้ว การจับมือ
ดังกล่าวมีความแตกต่างในการปฏิบัติ และการนำไปใช้ในท่ารำของโลัดอันเรดังนี้

จับกอดนิ้ว (ซังก้อตไต) คือการหักข้อนิ้วชี้เข้าหาลำตัวหรือข้อแขน นิ้วที่
เหลือกรีดเหยียดตึง หักข้อมือเข้าหาลำตัวเล็กน้อย

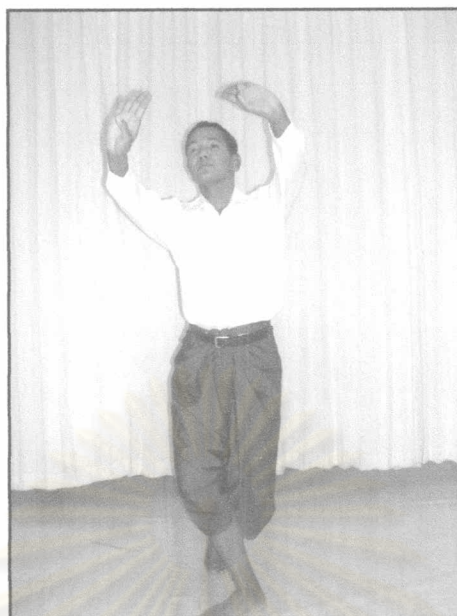
ภาพที่ 13 ภาพแสดงการจับกอดนิ้ว (ซังก็อตไต)

จับขัดนิ้ว (ตะเปือนไต) มีลักษณะคล้ายจับกอดนิ้วเพียงแต่เอานิ้วหัวแม่มือมาขัดนิ้วชี้ระหว่างข้อที่ 2 นิ้วที่เหลือกรีดมือคลี่คล้ายพัด หักข้อมือเข้าหาลำตัวเสมอ

ภาพที่ 14 ภาพแสดงการจับขัดนิ้ว (ตะเปือนไต)

มือสูง (ไดลือ) หมายถึงการตั้งวงหรือยกมือสูงกว่าระดับศีรษะของผู้รำ เป็นธรรมชาติของบุคคลที่ไม่ได้ฝึกหัดการฟ้อนรำตามแบบแผนทางนาฏยศิลป์ไทยมาก่อน การยกมือวาดมือจึงปฏิบัติตามความถนัดของแต่ละบุคคล ซึ่งเมื่อปฏิบัติจนเคยชินแล้วก็ยังคงลักษณะการตั้งวงสูงอยู่เหมือนเดิมเมื่อมาแสดงออกในเรื่อมอันเร อีกประการหนึ่งการยกมือสูงกว่าปกติ จะทำให้การทรงตัวได้ดีกว่า เพราะเวลารำจะย่อเข้าตลอดเวลาการยกมือให้สูงกว่าปกติจะเป็นการยกน้ำหนักตัวให้เบาลอยขึ้นน้ำหนักจะได้ไม่ลงไปที่เท้ามากนัก

ภาพที่ 15 ภาพแสดงการการตั้งวงสูง (ไดลิ้อ) ในเรือมอันเร

2.2. การทรงตัวด้วยเท้า โดยปกติการทรงตัวตามแบบแผนทางนาฏยศิลป์

ไทยจะมีการทรงตัวตามแรงโน้มถ่วงของโลก เช่น เมื่อก้าวเท้าใดเท้าหนึ่งไปข้างหน้าต้องทิ้งน้ำหนักลำตัวไปตามเท้าที่ก้าวพร้อมการอ่อนเอียงลำตัวต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกันด้วยแต่ในโลัดอันเรกลับพบว่าในบางท่ามีการร่าฝืนแรงโน้มถ่วงของโลกเป็นการร่าลักษณะฝืนธรรมชาติที่เห็นชัดคือจังหวะมะโสบโดง ขณะที่ก้าวเท้าไปข้างหน้าในจังหวะที่ 7 จะโน้มตัวไปตามลักษณะก้มต่ำในจังหวะที่ 8 และต้องคืนตัวถ่วงน้ำหนักมาอยู่ที่เท้าหลังในจังหวะที่ 1 ทันที การทรงตัวในโลัดอันเรและเรือมอันเรจำแนกออกได้ 2 ลักษณะ คือ จัญเต็จัญจิ่ง (โหยงขา) และปัญชัญจิ่ง ซึ่งจะได้อธิบายลักษณะการปฏิบัติดังกล่าวนี้ดังนี้

จัญเต็จัญจิ่ง (โหยงขา) หมายถึง การทรงตัวด้วยการใช้จุมุกเท้าเปิดสันเท้าเขย่งย่อเข้าทั้ง 2 ต่างระดับกันคือเข้าหนึ่งจะรับน้ำหนักตัวอีกเท้าหนึ่งจะค้ำยันให้การทรงตัวดีขึ้น ดังนั้นการย่อเข้าจะไม่เท่ากัน ขณะเดียวกันส่วนบนของลำตัว เช่น มือจะต้องยกสูงกว่าระดับศีรษะเพื่อเป็นการช่วยยกน้ำหนักให้ลอยขึ้นจากพื้นดิน มักพบในจังหวะมะโสบโดงดั้งเดิมและจังหวะเข้าสากลในท่าพริกแพลงโลดโผนซึ่งมีจังหวะค่อนข้างเร็ว จัญเต็จัญจิ่งจะมีทั้งการย่อยุบ ยืดและโหยงขาไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้นเวลาปฏิบัติในกิจรยาดังกล่าวจึงดูเหมือนว่าผู้ร่าหรือผู้แสดงออกในท่าทางดังกล่าวอยู่ในอาการมีนเมาหรือตกอยู่ในภวังค์ไม่สามารถควบคุมตัวเองได้ ลักษณะของจัญเต็จัญจิ่งประกอบด้วย

การย่อ หมายถึง การย่อตัวและหัวเข่าตลอดระยะเวลาการร่าในแต่ละจังหวะ ลำตัวจะโน้มเอียงไปตามจังหวะและความหมายของท่าร่าไม่คำนึงถึงความสวยงามและความสมดุลมากนัก

การยุบ หมายถึง การทิ้งน้ำหนักตัวลงที่หัวเข่าแล้วยุบลงกว่าการย่อเล็กน้อย

การยียด เป็นกิริยาต่อเนื่องจากการยุบ แต่การยียดตัวในโลัดอันระจะไม่ยียดหัวเข่าจนเป็นเส้นตรง เพียงแต่แผ่นตัวให้มากกว่าการย่อปกติเล็กน้อย

การโหย่ง (จัญเต็จญ์จิง) หมายถึง การย่อเข่าข้างหนึ่งยียดเข่าอีกข้างหนึ่งในเวลาเดียวกัน เท้าทั้ง 2 เปิดส้นใช้จุมุกเท้าในการทรงตัวซึ่งมักพบในจังหวะรำที่ค่อนข้างเร็วทั้งจังหวะเข้าสากและจังหวะร่ารอบสาก

ภาพที่ 16 การแสดงออกในลักษณะจัญเต็จญ์จิงหะมะโลัดจง

ปัญชัจญ์จิง (สืบเท้าไปข้างหน้า) เป็นการปฏิบัติที่ต่อเนื่องจากการก้าวเท้าใสหรือเสือกไปข้างหน้าแล้วลากเท้ามาชิดหรือสะดุดเท้าแล้วก้าวเท้าไปข้างหน้า การปฏิบัติกิริยาปัญชัจญ์นี้มี 2 แบบ คือ ปัญชัจญ์จิดและปัญชัจญ์จำโป๊ป ดังนี้

1. **ปัญชัจญ์จิด** เป็นการก้าวเท้าในลักษณะใสเท้าไปข้างหน้าแล้วถ่ายน้ำหนักตัวไปอยู่เท้าหลังลากเท้าหน้ามาชิดเท้าหลังคล้ายจรดเท้า ถ่ายน้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าจรดปฏิบัติสลับซ้าย-ขวาจนจบท่ารำ พบในท่ารำออก (จิงปี่รช่า) และท่าจิงมุย

ภาพที่ 17 การปฏิบัติลักษณะปัญชัจญ์จิดในจังหวะจิงปี่รช่า

ภาพที่ 18 การปฏิบัติลักษณะปัญชัญชิตในจังหวะจึงมุย

2. ปัญชัญจำโปิบ เป็นการปฏิบัติที่ต่อเนื่องจากการก้าวเท้าใส่ไปข้างหน้าแล้วสะดุดเท้าและก้าวเท้าหลังเสือกไปข้างหน้าทันที ปฏิบัติสลับซ้ายขวาจนจบท่ารำ การปฏิบัติในทำนองนี้ค่อนข้างเร็วกว่าปกติ มักพบในจังหวะจึงปรีเร็วและทำเข้าสากลพลิกเพลง

ภาพที่ 19 การปฏิบัติลักษณะปัญชัญญ์สะดุดในทำจิ่งปรีเร็ว

การแสดงออกทางกิริยาฟ้อนรำทั้งการแสดงออกในทุกส่วนของร่างกาย เริ่มจ๊ะฮ์ จ๊ะฮ์ (รำดำน) เรือมจ๊ะฮ์กะบั้งฮ์ (รำหมดตัว) การแสดงออกทางการใช้มือและเท้า ชั่งก็อดไต (จิบ กตนิ้ว) ตะเปือนไต (จิบขัดนิ้ว) และไตลือ (มือสูง) และการทรงตัวด้วยเท้าจัญเต็จัญ (โหยงขา) ปัญชัญ (ชิตเท้า-สะดุดเท้า) ไนไลด์อันเรนี้เองทำให้เกิดวลีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะว่า “กัมตำ รำ กว้าง ไม่หวงตัว” ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่ส่งผ่านไปยังการแสดงเรือมอันเรในเวลาต่อมา ดังจะได้ กล่าวถึงพัฒนาการของเรือมอันเรโดยละเอียดในบทต่อไป